

Nogle kakler og lerkarskår fra renaissancetidens Gilleleje

Af Søren Frandsen

1. Indledning

Vore fiskerlejers ældste historie er i de senere år blevet genstand for ny interesse. Siden Johannes Steenstrup i begyndelsen af dette århundrede som den første behandlede emnet (1), har andre historikere og etnologer givet bidrag (2), men diskussionen har unægtelig indtil for ganske nylig været præget af manglen på grundige undersøgelser af udvalgte lokaliteter. Først gennem veldokumenterede arkæologiske resultater sammenholdt med skriftligt kildemateriale kan vi gøre os håb om at få en række lokalstudier i hænde, der giver mulighed for at afdække de faktorer, som har spillet en hovedrolle for vore fiskerlejers opståen og udvikling.

På Gilleleje Museum findes en række grønglaserede fyrstekakler, der typemæssigt kan dateres til midten af 1500-årene. En stor del af dem stammer fra et lille fiskerleje ved navn Krogskilde, der indtil begyndelsen af 1600-tallet lå 2-3 km vest for Gilleleje. I lensregnskaberne ca. 1630 hedder det, at »dette fiskerleje er slet øde, som var 8 boliger, og gav hver 1/2 tønde torsk« i landgilde (3). I 1500-tallet havde Krogskilde antagelig ca. 20 huse, men sandflugten blev en af årsagerne til lejets ødelæggelse (4).

Gilleleje Museums tidligere leder H. C. Terslin skrev i 1933, at kaklerne fra Krogskilde er »for smukke til, at de kan have været anvendt i fiskerhuse, hvor

man jo nøjedes med åbne ildsteder« (5). Terslin forestiller sig derfor, at kaklerne sammen med munkesten og tagsten, ligeledes fundet i Krogskilde-tomterne, er hentet i ruinerne af den nærliggende Tinkerupgård, som blev lagt øde i anden halvdel af 1500-årene (6). Terslins tolkning havde sandsynlighedens præg, men siden er der i selve Gilleleje fremkommet en lang række kakler af samme type; disse udgør en af de hyppigste grupper i jordfundene. Kaklerne kan derfor ikke stamme fra en enkelt gård. Tilstedeværelsen må forklares på anden vis.

2. Undersøgelsen Fabersvej 10

Kaklerne fra Gilleleje er alle fremkommet under vej arbejde og byggeri, hvor der i ældre tid ikke var mulighed for at foretage nærmere undersøgelser. Ønsker vi i dag at uddybe vor viden, kræves undersøgelser, hvori fundmiljøet nærmere beskrives. Disse betingelser opfyldes af den gravning, som Gilleleje Museum i 1978-79 foretog på grunden Fabersvej 10 op til den østre stejleplads. I det følgende skal kort redegøres for undersøgelsen.

På fig. 1 gengives en af de ældste fundsituationer på stedet. Fra sydøst mod nordvest løb en 1 meter bred brølægning (a), der østligst var afgrænset af en række mere eller mindre formuldede pæle anbragt med ca. 1/2 meters mellemrum (b). Pælene bør tolkes som de

lodrette stokke i et risgærde, der har løbet tværs over udgravningsfeltet. På brolægningens vestsides ses længst mod syd ligeledes en række fyldskifter fra nedhamrede stokke (c), hvilket gentager sig nord for brolægningen (d). Længst mod vest i udgravningsfeltet optræder endnu en stokkerække N-S (e). Også disse rækker må tolkes som spor efter den lodrette fundering i risgærder. Vi kan nu antage, at der S-N har løbet en 2 meter bred vej (f) ned til stranden, der ligger ca. 150 meter nord for udgravningsfeltet. På

begge sider af vejen lå indhegnede huspladser (g-h). Til den østligste var adgang via den tidligere omtalte brolægning (a), der brat sluttede, hvor vejen (f) begyndte. Der afdækkedes ikke egentlige bygningsspor på den østlige grund, men derimod en brolægning længst mod sydøst (i), der indikerer, at bebyggelsen må ligge i området længere mod sydøst; mod nordøst i gravefeltet fandtes rækker af fyldskifter efter nedhamrede stokke og nedgravede stolper, der for en dels vedkommende også kan stamme fra risgærder.

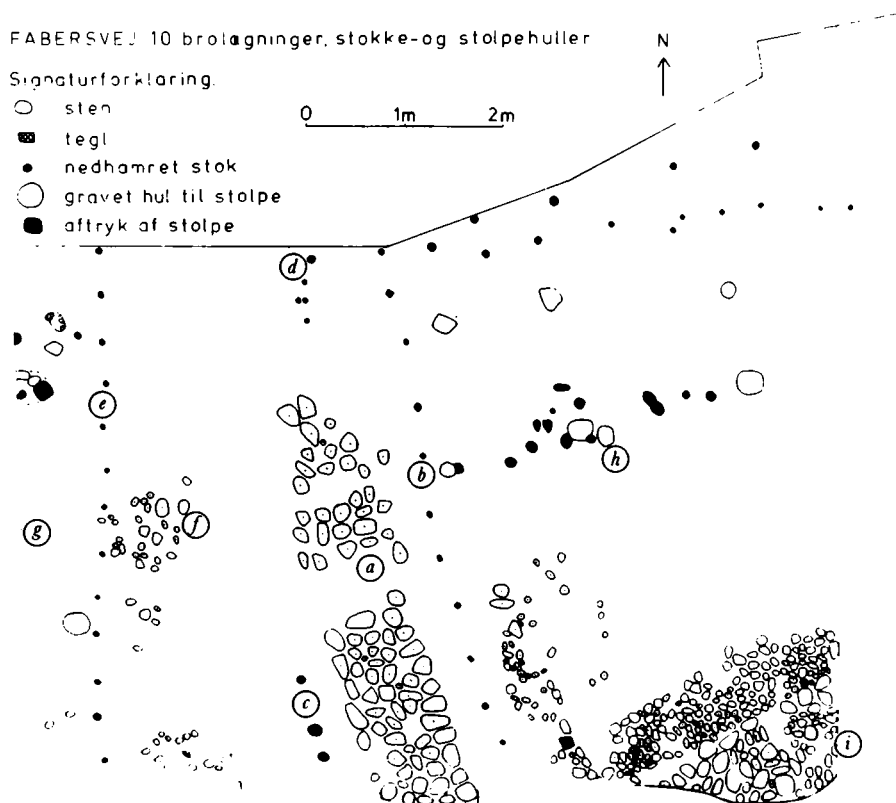
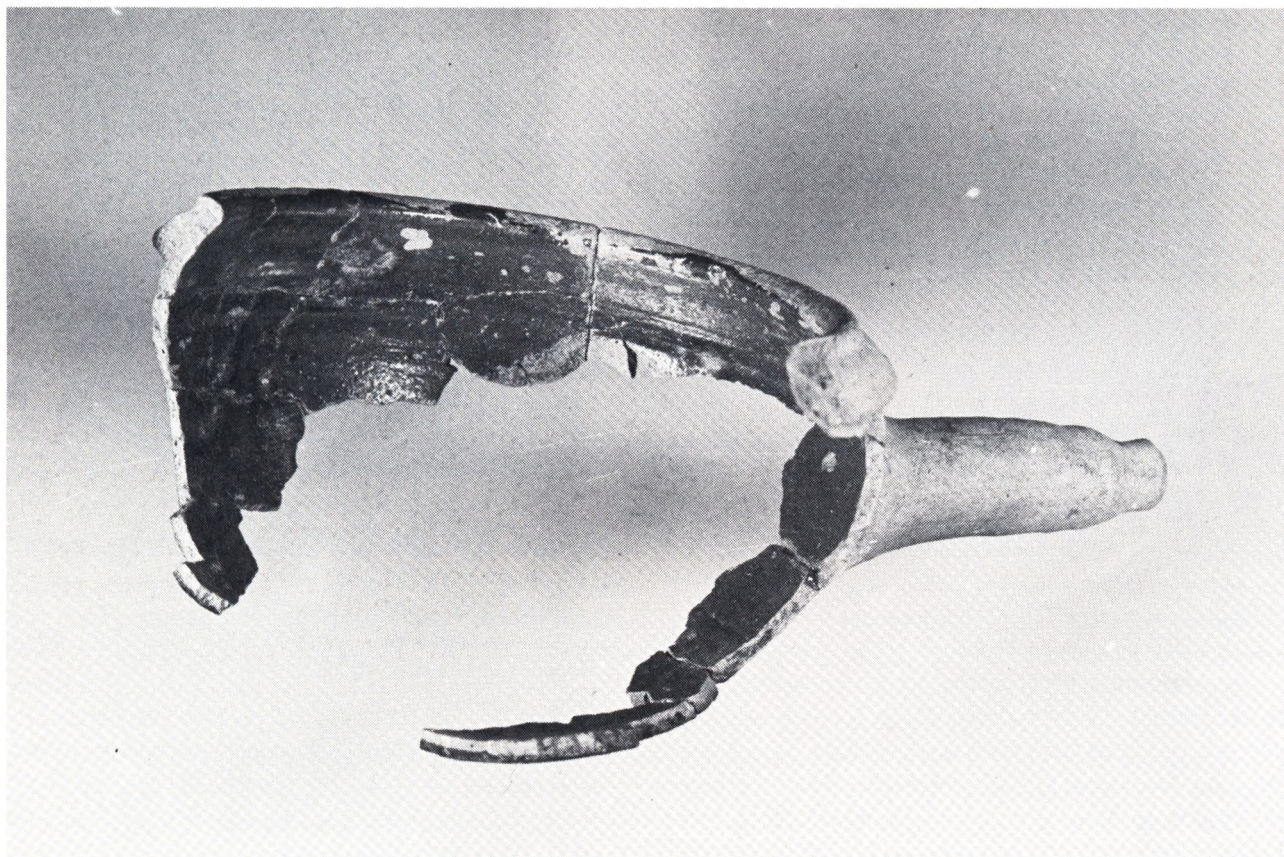

Fig. 1. Fabersvej 10, Gilleleje. Vejforløb og dele af huspladser. Datering: tiårene op mod 1560.

Sammenhørende med brolægningen længst mod sydøst lå et brunligt 10-15 cm tykt sandblandet lerlag, der dækkede hele udgravningens nordøstlige del, men ophørte ved det risgærde, som markerede grundens afslutning mod vest. I laget lå en del skår fra stjertpotter af forskellige typer. På fig. 2 ses et eksempel på en

Fig. 2: Stjertpottefragment i rødgods med klar indvendig glasur. Diameter 16 cm. Datering: tiårene op mod 1560.

potte med indadbøjet fortykket mundingsrand. I laget lå også en hvid slået af Chr. d. II's tilhængere under grevens fejde 1534-36. Da denne mønttype prægedes meget kort, er det sandsynligt, at den er tabt på stedet omkring århundredets midte. Laget må således være dannet i tiårene op mod 1560, og vi har derfor et fingerpeg om funktionstiden for den bygning, der skjuler sig sydøst for udgravningsfeltet.

Niels-Knud Liebgott udskiller i materialet fra Stakhaven i Dragør stjertpotten med indadbuget mun-

dingsrand som en tidlig type og daterer den til tiden omkring 1500, mens potten med lodret randprofil, der også forekommer i det omtalte lag på Fabersvej, først menes indført i tiden efter 1550 (7). Materialet fra Gilleleje peger på, at typen med indbøjet mundingsrand dog har været i brug hen mod midten af århundredet. Noget lignende kan konstateres i fiskerlejet Sandhagen, hvor den ældre type stjertpote findes i et

Fig. 3: Fragment af grønglaseret kvadratisk medaillonkassel med fyrstemotiv. På bagsiden indmuringskrave (rumpe) med sodspor. Bevarede side: 17 cm. Funktionstid: tiårene op mod 1560.

materiale, hvis tidligste genstande er aflejret omkring 1550 (8).

På et tidspunkt blev de omtalte grunde i Gilleleje med vej imellem sløjfet, for over hele arealet dannedes

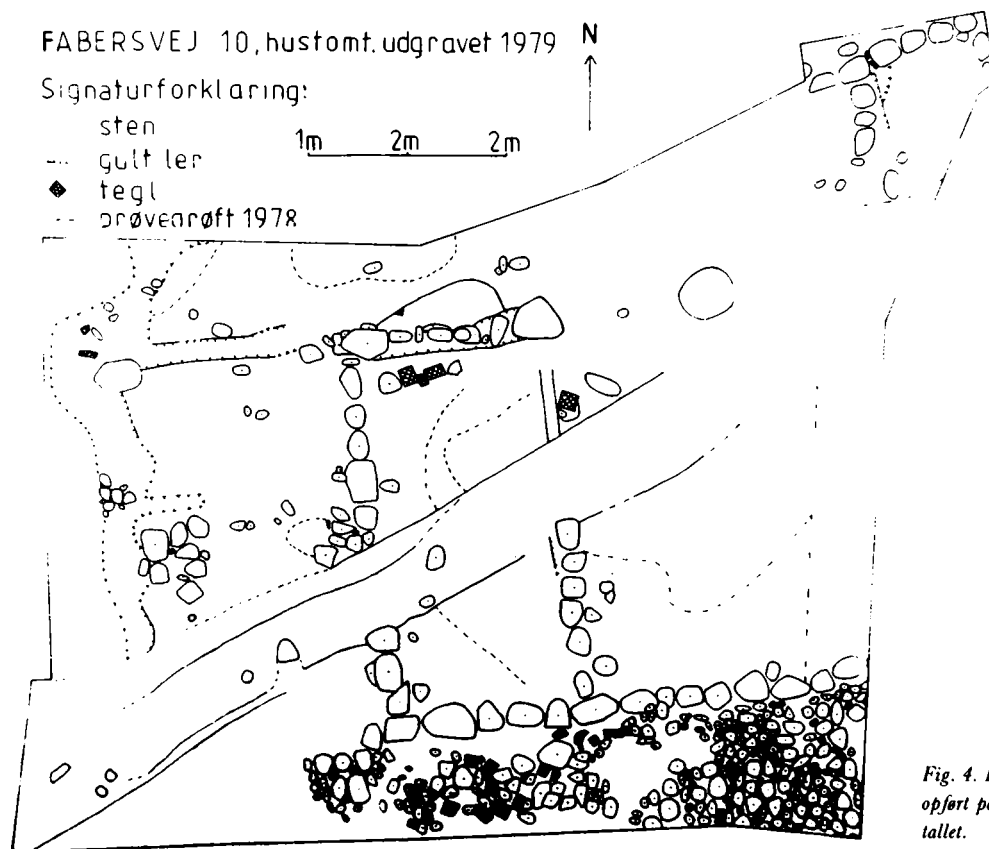

Fig. 4. Fabersvej 10, Gilleleje. Del af bygning opført på syldesten henimod slutningen af 1500-tallet.

et 2-10 cm tykt affaldslag, der bestod af skaller fra knuste konksneglehus (9). Heri lå bl.a. brudstykker fra grønglaserede frisekakler og fyrstekakler (fig. 3) samt en klipping med værdien 1 mark slået under Frederik d. II i 1564.

Direkte på skallaget anlagdes vel henimod slutningen af århundredet en ny bygning (fig. 4). I lergulvene, men også på overfladen af de senere sammenstyrtede lervægge fandtes brudstykker af rektangulære grønne kakler med rhombemotiv samt skår fra stjern-

potter med lodrette randprofiler. Det ca. 1 meter tykke flyvesandslag over tomten viser, at huset er lagt øde antagelig i første halvdel af 1600-tallet, hvor sandet især hærgede den østlige del af byen.

3. Kaklernes udsagn

De grønglaserede kakler fra konksnegle-skallaget kan typemæssigt dateres til midten af 1500-årene, men det er naturligvis ikke givet, at de også har været anvendt i Gilleleje på dette tidlige tidspunkt, hvor kakler var

en relativ kostbar importvare. Undersøgelsen viser imidlertid, at kakkelfragmenterne forekommer som affald i det lag (skallaget), der mest sandsynligt må være dannet i tiårene efter 1560. Det er en rimelig tanke, at kaklerne har været anvendt i de huse, hvorfra en del af huspladserne er udgravet (se fig. 1), og som må være sløjfet omkring 1560. Fiskerne i Gilleleje havde således omkring 1550 ovne med helt moderne kakler.

Spørgsmålet er nu, hvorledes dette kan gå til? Kaklerne var jo tyske importvarer og kunne derfor ikke erhverves af hvem som helst. De skriftlige kilder giver os et fingerpeg, for i 1536 klager købstæderne Helsingør og Søborg over den ulovlige handel med øksne, korn og smør, der foregår på fiskerlejerne Gilleleje og Villingebæk (10). Ved denne handel har gillelejerne sikkert haft mulighed for at erhverve tyske ovnkakler.

I fiskerlejet Sandhagen på Sydlangeland er fundet grønglaserede kakler i lag fra anden halvdel af 1500-årene. Det øvrige materiale fra Sandhagen overrasker også ved at indeholde genstande, som virker fremmede i fiskermiljøet (11).

Kakkelfundene i vore fiskerlejer har åbnet øjnene for, at befolkningen ved strandsiden havde gode tider i 1500-årene. Årsagen var et godt fiskeri med en handel (12), der ud over fisken blev suppleret med landbrugsprodukter.

Noter

1. Johannes Steenstrup: »Nogle træk af fiskerbefolkningens historie«; Historisk Tidsskrift 1905-06, 7.rk., 6.bd.
2. For Nordsjællands vedkommende kan nævnes:
 - a) Thomas T. Bang: »Bidrag til Gillelejes historie« i Fra Frederiksborg Amt 1917.
 - b) H. C. Terslin: »Bidrag til Gillelejes historie i det 16. årh.« i Fra det gamle Gilleleje 1933.
 - c) Bjarne Stoklund: »Bonde og fisker« i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1959.
 - d) Søren Frandsen: »Gillelejes ældste historie« i Gilleleje Museum 1929-1979, Gilleleje Museums Skrifter bd. 26.
3. H. C. Terslin: »Bidrag til Gillelejes historie i det 16. årh.« i Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 42.
4. note 3 s. 37.
5. note 3 s. 39.
6. note 3 s. 37.
7. Niels-Knud Liebgott: »Stakhaven«. Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historiskrække bd. XIX, s. 78-79.
8. H. Berg, L. Bender Jørgensen, O. Mortensøn: »Sandhagen«. Langelands Museum 1981, s. 132 f.
9. Ved torskefiskeri anvendtes konksnegle som madding.
10. Søren Frandsen: »Gillelejes ældste historie« i Gilleleje Museum 1929-1979, Gilleleje Museums Skrifter bd. 26, s. 32.
11. note 8 s. 179.
12. note 8 s. 173 f.